A mezőgazdasági vállalkozások fizetésképtelenségének megelőzése

Kotormán Annamária

Kulcsszavak: mezőgazdaság, vállalkozások, felszámolás, vagyonvesztés, kockázat.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának kedvezőtlen káros hatásai a társadalom széles rétegeit érintik. A kutatás célja az agrárvállalkozások felszámolásához vezető okok elemzése 17 felszámolásra került mezőgazdasági gazdálkodó szervezetben, hogy a tanulságok előmozdítsák a fizetésképtelenség megelőzését és kezelését.

A vizsgált vállalkozásokban a likviditási gyorsráta, a saját tőke aránya és az eladósodottság mutatószámainak figyelemmel kísérése a fizetésképtelenség elkerülését segíthette volna. Megállapítható továbbá, hogy alacsony saját tőkével a mezőgazdasági termelés hosszú távon nem folytatható, ezért szükséges, hogy a befektetők a termelés jellegének megfelelő jegyzett tőkével alapítsanak vállalkozást, mert a hitelek felvétele nem pótolja, csupán kiegészíti a saját forrást. A bajba jutott vállalkozásokban a felszámolás megelőzhető, amennyiben a válsághelyzetet időben észlelik, és válságkezelő eszközöket alkalmaznak a vezetők.

BEVEZETÉS

Piacgazdasági körülmények között nélkülözhetetlen a rosszul működő, életképtelen vállalkozások piacról történő kivezetésének jogi szabályozása. A szabályozás módja a világ országaiban különböző, célja azonban mindenhol azonos: az átmenetileg fizetésképtelen, de tevékenységét hosszabb távon folytatni képes vállalkozások talpra állítása, és a tartósan fizetésképtelen vállalkozások működésének megszüntetése. A működés- és fizetésképtelen vállalkozások megszüntetése lehetővé teszi, hogy a tevékenységüket szolgáló eszközök hatékonyan kerüljenek felhasználásra, értékteremtő képességük hasznosuljon.

Magyarországon a – jelenleg is hatályban levő – Csődtörvény 1992. évi bevezetésével a jogalkotók elsődleges célja az volt, hogy lehetővé tegyék az 1990-es évek elején mutatkozó, a nemzetgazdaságban ekkor már komoly problémát jelentő körbetartozások, a súlyosbodó és egyre gyakoribb likviditási problémák, a gazdálkodó szervezetek tartós fizetésképtelenségének gyors megszüntetését a csőd- és felszámolási eljárások alkalmazásával (*Erdős, 2007*). A csődeljárások gyakran nem vezettek csődegyezségekhez, illetve célirányos reorganizációkhoz, azok többnyire felszámolásokkal zárultak (*Erdős, 2005*). A Cstv. 1993. évi módosításával a kötelező öncsőd intézménye megszűnt, és a csődeljárással kapcsolatos határidő is módosult úgy, hogy azok betartása az eljárás lefolytatását lehetetlenné tette. Az évente újonnan megindult felszámolási eljárások száma ezzel szemben napjainkig is folyamatos emelkedést mutat. A *Creditreform Magyarország* 1996 és 2008 között végzett felmérései szerint 2008-ban már több mint 11 ezer volt az újonnan indult felszámolások száma, mely az 1996. évinek több mint 250%-a.

A gazdálkodó szervezetek nagyarányú fizetésképtelensége kedvezőtlen, hiszen a felszámolt vállalkozások munkavállalói munkanélkülivé válnak, ami egyrészt növeli az állam kiadásait a számukra fizetendő munkanélküli járadék, esetleg szociális segélyek miatt; másrészt a munkanélkülivé vált korábbi alkalmazottak jövedelmének csökkenése keresletcsökkenést idézhet elő, amely a gazdaság többi szereplőjének jövedelmére is negatívan hathat. A felszámolásokkal összefüggésben felmerült állami többletkiadás a felszámolás alatt álló szervezetek részére a *Munkaerő Piaci Alapból* nyújtható visszatérítendő bértámogatás, melynek megtérülési hányada alacsony. A 2006-ban folyósított 5,6 milliárd Ft-tal szemben például mindössze 1,1 milliárd Ft. A vállalkozások felszámolása mindezeken túlmenően az állam számára további adó- és járulékbevétel-csökkenéssel jár.

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának – az ágazat sajátos helyzetéből fakadóan – a fentieken túlmenően, további káros gazdasági és társadalmi hatásai említhetők:

- Az ágazat a fogyasztók élelmiszerszükségletének kielégítésében kiemelkedő jelentőségű.
- Magyarország természeti adottságainak a mezőgazdasági hasznosítása nélkülözhetetlen.
- A mezőgazdaság és az élelmiszer-feldolgozás együttesen körülbelül 400 ezer ember megélhetését nyújtja.
- Az ágazat jelentős szerepet játszik a vidék népességmegtartó képességében.

Mindezek alapján a vizsgálatok célja az agrárvállalkozások felszámolásához vezető okok elemzése, amely segítséget nyújthat a fizetésképtelenségük megelőzésében és kezelésében. Az agrárvállalkozások fizetésképtelenségéhez vezető okok feltárására 17 felszámolásra került gazdálkodó szervezetben folytak a vizsgálatok. A szervezetek közül 13 Hajdú-Bihar megyében, 4 Heves megyében működött, ebből 15 szövetkezeti formában. A szövetkezeti forma túlsúlya azzal magyarázható, hogy a Cstv. hatálya alá tartozó, a felszámolásokban leggyakrabban érintett korlátolt felelősségű társaságok és betéti társaságok esetében a felszámolás gyakran nem folytatható le a szükséges iratanyagok és információk hiányában. A vizsgált vállalkozások felszámolásának kezdő éve egy esetben esett a Cstv. bevezetését, az 1992. évet követő első öt éves időszakra; tíz szervezet felszámolásának kezdete a törvény bevezetését követő második öt évre, 1997 és 2001 közötti évekre; öt szervezet felszámolása 2002 és 2006 között kezdődött, míg egy szervezeté 2007-ben.

A VIZSGÁLATOK MÓDSZERE

A vizsgálatokban a csődelőrejelzéssel foglalkozó szakirodalomra alapozva elemeztem 17 kiválasztott vállalkozás záró mérlege és a felszámolást megelőző évek beszámolói adatai alapján a likviditási gyorsrátát, a forgóeszközök összes eszközhöz viszonyított arányát, az árbevétel arányos adózott nyereséget, valamint a vevők és szállítók egymáshoz viszonyított arányát. Vizsgáltam továbbá a gazdálkodó szervezetek tevékenységet záró mérlegében a kimutatott források összetételét, az eladósodottság mértékét, a saját tőke összes forráshoz viszonyított arányát és a kötelezettségek szerkezetét (hosszú lejáratú és rövid lejáratú kötelezettségek aránya az összes kötelezettségen belül). Elemeztem az értékesítés nettó árbevételét, az üzemi-üzleti tevékenység eredményét, a pénzügyi műveletek eredményét, valamint mérleg szerinti eredményének időbeli alakulását, mely rávilágít a tartós fizetésképtelenség kialakulásához vezető, jövedelmet befolyásoló körülményekre.

A felszámolási eljárásban bejelentett hitelezői igények, vagyis a kötelezettségek a tevékenységet záró mérlegben szereplő kötelezettségek értékétől eltérhetnek. A fel-

számolásban ugyanis csak azok a kötelezettségek kerülnek kielégítésre, amelyet a kezdő időponttól a Cstv. szerint rendelkezésre álló határidőn belül (az eljárás közzétételétől számított 40 napon, illetve egy éven belül) bejelentettek és a hitelező megfizette a nyilvántartásba vételi díjat, amely követelésének 1%-a. A bejelentett hitelezői igények összetételét is vizsgálom, amely a felszámoló által elkészített vagyonfelosztási javaslatban szerepel. A vagyonfelosztási javaslat a felszámolás alatt nyilvántartásba vett hitelezői igényeket állítja szembe a felszámolásra került szervezet felszámolásba bevonható eszközeivel.

A VIZSGÁLT VÁLLALKOZÁSOK FELSZÁMOLÁSÁHOZ VEZETŐ OKOK

Az elvégzett elemzések eredményei arra utalnak, hogy a vizsgált mezőgazdasági vállalkozások felszámolására alapvetően a magyar mezőgazdaság rendszerváltozás után kialakult problémái miatt került sor, melyek összefoglalva a következők:

- A termelőszövetkezetek átalakításának átgondolatlansága.
- A mezőgazdasági szervezetek gazdasági átalakítást követő vagyonvesztése.
- A bel- és külpiacok beszűkülése.
- Az agrárolló nyílása.
- A magas hitelkamatok és csökkenő támogatások.
- A veszteségek miatt a mezőgazdasági vállalkozások alkalmazkodóképessége meggyengült.
- Az EU-csatlakozást követően a hazánkba irányuló mezőgazdasági termékimport miatt számos ágazat szereplői, így többek között a tejtermelők, valamint a zöldség-gyümölcstermelők, kerültek nehéz helyzetbe a gyengén szervezett piac következtében.

A vizsgálatba bevont, felszámolásra került 17 mezőgazdasági vállalkozás közül 13 mezőgazdasági termelőszövetkezet átalakulásával, annak jogutódjaként jött létre, melyből 12 gazdálkodó szervezet az átalakulást követően is szövetkezeti formában működött, 1 szervezet részvénytársasággá alakult át. Egy társaság – mely szövetkezeti formában jött létre – nem volt ugyan jogutód, de egy mezőgazdasági termelőszövetkezet tevékenységét vette át, melytől hatalmas adósságokat örökölt.

A vizsgált vállalkozások közül kettő esetében olyan mértékű volt a vagyonkivonás, hogy azok mezőgazdasági termelésre alkalmas eszközökkel már a megalakulástól kezdve sem rendelkeztek, eleve felszámolásra ítéltettek. A két tőkehiányosan létrejött szövetkezet közül az egyik a végelszámolás mellett döntött, azonban a kötelezettségei kiegyenlítésére szolgáló vagyon hiányában végül felszámolásra került.

A dolgozatban vizsgált vállalkozások között az egyik mezőgazdasági vállalkozás legfontosabb bevételi forrása a borászati termékek Szovjetunióba történő értékesítése volt a rendszerváltozás előtti időszakban, s ennek kiesése a szervezet működésképtelenségéhez, majd fizetésképtelenségéhez vezetett. Az általam vizsgált valamennyi vállalkozásban jellemző, hogy exportárbevétellel a felszámolást megelőző években nem rendelkeztek. Ez azért kedvezőtlen, mert a külföldre történő értékesítéssel elérhető magasabb értékesítési árakkal ellensúlyozható az egyre növekvő importalapanyagok beszerzéséből fakadó költségnövekedés.

A fejlesztések elmaradása és a kényszerű, de hosszú távon további károkat okozó takarékosság miatt csökkentek a termelés biztonságát szolgáló ráfordítások is, a szélsőséges időjárási viszonyok következtében az 1997-2000 közötti időszakban, a növénytermelésben jelentős hozamkiesés következett be. 1997-ben aszály sújtotta a hajdú-bihari termelőket, míg 1998-ban és 2000-ben Heves és Hajdú-Bihar megyében a belvíz több tízmilliárdos kárt okozott a bevetetlen területek és a betakaríthatatlan termések által. A korábbi évek

veszteségei miatt nehéz pénzügyi helyzetben levő vállalkozások nagy része ekkora jelentős adósságállományt halmozott fel; adósságaik részben a bankok felé fennálló hiteltartozásokból, részben ki nem fizetett adóhatósági tartozásokból eredtek. A hozamcsökkenéssel együtt járó bevételkiesés számos mezőgazdasági vállalkozás csődhelyzetét idézte elő. A 17 felszámolt gazdálkodó szervezet közül 9 felszámolásának kezdő éve az aszály- és belvízkárokat követő évekre esett. A termelés finanszírozása érdekében a felszámolást megelőzően mind a 9 vállalkozás jelzáloggal biztosított hitelfelvételre kényszerült, amelyek visszafizetése érdekében eszköz- vagy állatállományuk értékesítése mellett döntöttek, tovább rontva ezzel a helyzetüket. A kedvezőtlen folyamat végére e vállalkozások hitel- és fizetésképtelenné váltak, a felszámolás elkerülhetetlenné vált.

A dolgozatban vizsgált 17 felszámolásra került szervezet közül egy szövetkezet TÉSZ-ként zöldségfelvásárlással és -értékesítéssel foglalkozott, azonban a 2004-es kedvezőtlen piaci helyzet következtében komoly veszteségei merültek fel, s az alacsony tőke miatt ez elegendő volt a fizetésképtelenség bekövetkeztéhez.

A vállalkozások beszámolóinak elemzéséből megállapítható, hogy a felszámolást megelőző időszakban és a felszámolás megkezdésekor a pénzügyi ellehetetlenülést a likviditási gyorsráta, az árbevétel arányos nyereség mutatója, a saját tőke aránya és az eladósodottsági mutatók egyértelműen jelezték (1. táblázat).

1. táblázat

A vállalkozások vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetét jellemző mutatók

Megnevezés	Átlag		Minimum		Maximum	
	felszámolást megelőző év	felszámolás kezdetekor	felszámolást megelőző év	felszámolás kezdetekor	felszámolást megelőző év	felszámolás kezdetekor
Likviditási gyorsráta	0,27	0,15	0,05	0,00	2,57	1,42
Forgóeszközök aránya (%)	53,40	44,07	18,38	0,24	93,31	100,00
Árbevétel arányos nyereség	-35,81	-51,66	-13,88	-154,13	62,00	-1,00
Vevők-szállítók aránya	0,49	0,58	0,02	0,00	2,15	1,36
Saját tőke aránya (%)	12,92	-6,80	-112,72	-7 557,14	73,62	59,57
Eladósodottság (%)	83,21	106,75	6,01	40,43	212,53	40,43
Rövid lejáratú kötelezettségek aránya (%)	86,31	87,07	0,00	0,00	100,00	0,00
Hosszú lejáratú kötelezettségek aránya (%)	13,69	12,93	0,00	0,00	100,00	0,00

Forrás: beszámolók alapján saját számítás

A vizsgált vállalkozásokra jellemző átlagos likviditási gyorsráta a felszámolást megelőző évben jelentősen elmaradt az elvárt 1,00 értéktől, amely a felszámolás megkezdésének napjára tovább csökkent.

Az árbevétel arányos nyereség 17 vállalkozást jellemző átlaga negatív a felszámolást közvetlenül megelőző időszakban, a fizetésképtelenség kialakulásában a nagymértékű veszteség meghatározó szerepet játszott.

Az átlagosan alacsony saját tőke és ezzel összefüggésben magas eladósodottság két okra vezethető vissza

- egyrészt a vállalkozások többsége a felszámolást megelőzően több éven keresztül veszteségesen működött, melynek következtében a saját tőke értéke folyamatosan csökkent;
- másrészt a működés fenntartásához szükséges jövedelmek elmaradása következtében hitelfelvételre kényszerült a gazdálkodó szervezetek meghatározó része, az adótartozások megfizetéséhez azonban nem rendelkeztek elegendő forrással.

A kötelezettségeken belül a vizsgált vállalkozásoknál leggyakrabban a rövid lejáratú kötelezettségek voltak a meghatározóak, melynek legjelentősebb része az általuk felhalmozott adóhatósági tartozásokból eredt.

A mutatók elemzése alapján megállapítható tehát, hogy a fizetésképtelenség kialakulásának veszélyére utal a likviditási mutató romlása, a saját tőke csökkenése és az ezzel együtt járó eladósodottsági mutató növekedése. Ezeknek a mutatószámoknak a folyamatos figyelemmel kísérése tehát feltétlenül szükséges a fizetésképtelenség elkerüléséhez.

A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK FELSZÁMOLÁSÁNAK MEGELŐZÉSE

A gazdasági társaságok alapítását a magyar jogszabályok alacsony alapító tőkével lehetővé teszik, melynek következtében jelentős számú vállalkozás alakult a rendszerváltozás óta. A leggyakoribb formák a betéti társaságok és a korlátolt felelősségű társaságok. Ezek gyakran kényszervállalkozások, bevételeik egyetlen forrásból származnak, melynek kiesésével a vállalkozás életképtelenné válik. A vizsgált vállalkozások között egy vadgazdálkodást folytató vállalkozás ennek tipikus példája, amelynél az ügyvezető megbetegedése a tevékenység befejezéséhez, majd a ki nem egyenlített tartozások miatt a vállalkozás felszámolásához vezetett.

A szakemberek tapasztalatai szerint a felszámolásra kerülő vállalkozások leggyakrabban az adóhatóságok felé adósodnak el, melyet alátámaszt, hogy a dolgozatban vizsgált mezőgazdasági vállalkozások többsége esetében az APEH volt a legnagyobb hitelező, s leggyakrabban az eljárás kezdeményezője is. A termelés kockázata miatt a piacon meghatározó szállítók esetenként opciós joggal biztosítják be követeléseik megtérülését. A dolgozatban bemutatott vállalkozások közül kettőben ez okozta a felszámolást: az elért alacsony bevétel nem volt elegendő a kötelezettségek kiegyenlítésére, ezért a működéshez szükséges termelőeszközök a szállító tulajdonába kerültek át.

Az elemzésekből megállapítható, hogy ellentétben a csőd-előrejelző szakirodalom azon megállapításával, mely szerint a forgóeszközök alacsony aránya jellemző a csődhelyzetbe került vállalkozásokra, a felszámolásra került mezőgazdasági vállalkozásokban ennek az ellenkezője érvényesült: a mintában szereplő vállalkozásoknál a befektetett eszközök csökkenése volt leginkább jellemző, mivel a mezőgazdasági termelésnek jelentős a befektetett eszköz igénye, s ezen eszközök folyamatos csökkenése ellehetetleníti a működést.

A vizsgált mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának okai számos megoldásra váró problémára irányítják a figyelmet, melyek megoldásában komoly sze-

repet játszik az állam és a mezőgazdasági vállalkozók.

A termelők piaci biztonságának feltétele a nagy mennyiségű, egységes minőségű termék előállítása, amely nagyméretű, tőkeerős vállalkozások, illetve szövetkezetek kialakításával lehetséges. A tőkeerős mezőgazdasági vállalkozások alapítását az állam támogatásokkal vagy adókedvezményekkel segítheti elő. A tőkekoncentráció érdekében elképzelhető az is, hogy egyes tevékenységek folytatásához megfelelő szakképesítést írnak elő a jogszabályok, és az alapításhoz a minimálisan szükséges alapító tőkét meghatározzák.

A mezőgazdasági termelés sajátosságai miatt az agrárágazat mindig is kockázatos volt. Egy *Székely és munkatársai* által 2008-ban készített felmérés szerint, melyben a kockázati tényezőket a tesztüzemi rendszerben részt vevő gazdálkodók egy 1-7 között terjedő skálán értékelték, a magyar gazdák legfontosabb kockázati tényezőnek az időjárási tényezőket tartják, amit az árak ingadozásának kockázata követ. Az utóbbi években egyre gyakoribbá vált időjárási szélsőségek kockázatának kezelésére alkotta meg az országgyűlés a nemzeti agrárkár-enyhítési rendszerről és a kárenyhítési hozzájárulásról szóló 2008. évi CI. törvényt, melynek végrehajtásáról a „32/2009 (III.31.) FVM rendelet az agrárkár enyhítési eljárásról" rendelkezik. A mezőgazdasági munkálatokat azonban a termelők finanszírozzák, mivel a károk által kieső bevételek kompenzálására csak ezt követően kerülhet sor. Az ehhez szükséges forrásokkal nem rendelkező szervezetek tehát fizetésképtelenné válhatnak a rendszer bevezetésének ellenére is.

Megállapítható az is, hogy főként a kisvállalkozások vezetői a számvitel által nyújtott információkat nem képesek értelmezni, és gyakran az adózási szabályokkal sincsenek tisztában. Ezek hiányában egy adott év üzleti terve – amennyiben készül – megalapozatlan, s a menedzser kiváló szakmai tudása ellenére csődbe juthat a vállalkozás. Mindezek elkerülése érdekében minden vállalkozás menedzsmentjét úgy célszerű alakítani, hogy megfeleljen ezen igényeknek.

A válságot megfelelő időben felismerve azonban a felszámolás elkerülhető a válságmenedzselés segítségével, amelynek eredményeként a vállalkozás fennmarad, a hitelezők felé fennálló tartozásai kifizetésre kerülnek, a dolgozók munkahelye megmarad. A válságmenedzselés módszereinek alkalmazása hazánkban sajnos nem terjedt el, mely köszönhető egyrészt az adós vállalkozások hozzáállásának, másrészt a hitelezők bizalmatlanságának, akiknek jelentős szerepe van a talpra állításban. A válságkezelés alkalmazására az állam támogatásokkal ösztönözhetné a gazdálkodó szervezeteket, hasonlóan a szaktanácsadás támogatásához.

A 2009-ben kezdődött felszámolási hullám a körbetartozások gyakoriságát is növeli, mely újabb és újabb gazdálkodó szervezeteket sodor fizetésképtelen helyzetbe. Emiatt felértékelődik a követelésmenedzsment, a vevőminősítés szerepe is, hiszen ezek nélkül az értékesítésnek igen magas a kockázata. A válságmenedzsment és a követelésmenedzsment azonban alacsony tőkével nem működtethető, ami ugyancsak megerősíti, hogy a tőkeszegény vállalkozások hosszú távon nem lehetnek életképesek.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Erdős, K. (2005): A hazai csődjog átfogó reformjának kérdései. http://www.foe.hu/uploads/docs/csodjog_reform_kerd_2005.doc – (2) Erdős, K. (2007): A magyarországi cégek és a fizetésképtelenségi eljárások főbb adatainak alakulása (1992-2007). http://www.foe.hu/uploads/docs/magyaro_cegek_92-07.doc – (3) Székely, Cs. – Pálinkás, P. (2008): Kockázatkezelés az európai mezőgazdasági vállalkozásokban. Agrofórum. 19. évf. 11. sz. 13-21. pp. – (4) 1991. évi IL. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról. – (5) 2008. évi CI. törvény a nemzeti agrárkár-enyhítési rendszerről és a kárenyhítési hozzájárulásról. – (6) 32/2009. (III.31.) FVM rendelet az agrárkár-enyhítési eljárásról.